

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОГО РЕАГУВАННЯ НА НЕВИЗНАЧЕНУ ВТРАТУ

GENDER ASPECTS OF PSYCHOLOGICAL RESPONSE TO AMBIGUOUS LOSS

У статті висвітлено результати теоретико-емпіричного дослідження гендерних аспектів психологічного реагування на невизначену втрату – феномен, що набув особливої актуальності в умовах воєнних дій в Україні. Невизначена втрата (ambiguous loss) розглядається як специфічний тип психічної травми, спричиненої відсутністю достовірної інформації про долю близької людини, що призводить до стану хронічної невизначеності, емоційної амбівалентності та виснаження адаптаційних ресурсів.

Мета дослідження – визначити гендерні відмінності в психологічних реакціях, емоційних станах і стратегіях подолання стресу серед членів родин безвісти зниклих осіб. У дослідженні взяли участь 50 респондентів (30 жінок і 20 чоловіків). Для комплексної оцінки психоемоційного стану використано такі методи: Шкала депресії Бека (BDI), Шкала тривожності Спілбергера-Ханіна (STAI), Індикатор копінг-стратегій Д. Амір-хана, Тест BASIC Ph М. Лахада та Шкала психологічного стресу PSM-25.

Отримані результати засвідчили наявність виразних гендерних відмінностей у переживанні невизначеної втрати. Жінки виявили вищі показники особистісної тривожності, афективного реагування та емоційного виснаження, частіше застосовують соціально-емоційні стратегії (пошук підтримки, віра, емоційна експресія). Чоловіки, навпаки, схильні до когнітивно-поведінкових форм реагування, орієнтованих на контроль, логічний аналіз ситуації та фізичну активність.

За шкалою BDI більшість респондентів мали помірний рівень депресії, тоді як високі показники частіше виявлялись в жінок. За STAI домінував помірний рівень реактивної тривожності, але в жінок особистісна тривога була значно вираженішою. Аналіз копінг-стратегій і каналів BASIC Ph підтвердив різницю між раціонально-дієвим чоловічим й емоційно-ціннісним жіночим стилем реагування.

Зроблено висновок, що невизначена втрата є хронічним психосоціальним станом, який потребує гендерно чутливої системи психологічної підтримки, спрямованої на розвиток толерантності до невизначеності, стабілізацію емоційного стану й формування нових життєвих смислів.

Ключові слова: невизначена втрата, гендерні відмінності, тривожність, депресія, копінг-стратегії, стрес, психологічна адаптація.

The article presents the results of a theoretical and empirical study of the gender aspects of psychological responses to ambiguous loss – a phenomenon that has gained particular relevance in the context of the ongoing war in Ukraine. Ambiguous loss is conceptualized as a specific form of psychological trauma caused by the absence of verified information about the fate of a loved one, leading to a state of chronic uncertainty, emotional ambivalence, and depletion of adaptive resources.

The purpose of the study was to identify gender differences in emotional reactions, psychological states, and coping strategies among family members of missing persons. The sample included 50 participants (30 women and 20 men). To comprehensively assess the psycho-emotional condition, the following tools were used: Beck Depression Inventory (BDI), Spielberger-Hanin Anxiety Scale (STAI), D. Amirkhan's Coping Strategy Indicator, M. Lahad's BASIC Ph Model, and the Psychological Stress Measure (PSM-25).

The findings revealed significant gender differences in the experience of ambiguous loss. Women showed higher levels of personal anxiety, affective reactivity, and emotional exhaustion, relying mainly on social-emotional coping strategies such as seeking support, faith, and emotional expression. Men, in contrast, demonstrated a tendency toward cognitive-behavioral strategies, focusing on rational analysis, problem solving, and physical activity.

According to the BDI, most respondents exhibited a moderate level of depression, while severe depressive symptoms were more prevalent among women. The STAI results indicated a moderate level of reactive anxiety in both groups, though women showed significantly higher personal anxiety. The analysis of coping strategies and BASIC Ph modalities confirmed the distinction between the rational-active male and emotional-value-oriented female styles of response.

It was concluded that ambiguous loss represents a chronic psychosocial condition requiring the development of a gender-sensitive system of psychological support aimed at fostering tolerance to uncertainty, stabilizing emotional states, and restoring existential meaning.

Key words: ambiguous loss, gender differences, anxiety, depression, coping strategies, stress, psychological adaptation.

УДК 159.9:316.6:159.923.2:159.942.5
DOI <https://doi.org/10.32782/hbts.79.2.33>
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Шерішоріна Т.Г.

здобувачка вищої освіти
Державний заклад
«Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
ORCID ID: 0009-0007-0474-2174

Симоненко С.М.

д.психол.н., професор,
професор кафедри теорії та методики практичної психології
Державний заклад
«Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
ORCID ID: 0000-0001-5491-6637

Вступ. Війна, масові збройні конфлікти та гуманітарні катастрофи супроводжуються не лише фізичними втратами, а й психологічними травмами, що набувають хронічного характеру. Однією з найменш досліджених, але вкрай болючих форм психічного страждання є невизначена втрата (ambiguous loss) – ситуація, коли людина зникає безвісти, а члени її родини залишаються в стані тривалої невідомості щодо її долі. Такий досвід позбавляє особу можливості завершити процес

горювання, руйнує базові уявлення про безпеку, контроль і передбачуваність світу, формуючи особливий тип травматизації, що виходить за межі традиційних уявлень про втрату [7].

Психологічні реакції на невизначену втрату характеризуються амбівалентністю емоцій, періодами «замороженого» горювання, високим рівнем тривожності та зниженням адаптаційних ресурсів. На відміну від завершеної втрати, де домінує процес прийняття й відновлення, у випадку невизна-

ченої втрати людина змушена жити в стані постійного очікування, що блокує емоційну інтеграцію досвіду та підтримує відчуття безпорадності. Вона не знає, чи можна «відпустити», чи ще варто «сподіватися», і ця подвійність формує хронічний стресовий стан, що поєднує ознаки депресивного виснаження і реактивної тривожності [7; 10].

Особливе значення в контексті такого переживання має гендерний вимір, оскільки чоловіки та жінки демонструють різні стилі психологічного реагування, копіngu та проживання горя. Психологічні дослідження П. Босс, Р. Нессе, Б. Неймайєр, С. Хобфолл та інших підтверджують, що жінки частіше виявляють емоційно-соціальний тип реагування через вираження почуттів, пошук підтримки, релігійну або духовну активність; тоді як чоловіки переважно обирають когнітивно-раціональні або дієві способи – прагнуть контролю, інформації, зовнішньої діяльності. Такі відмінності відображають не лише соціальні ролі, а й глибинні психофізіологічні та культурні механізми регуляції емоцій [7; 11; 12].

В умовах війни в Україні феномен невизначеної втрати набув безпрецедентного масштабу. Тисячі родин перебувають у стані «відкладеного горювання», не маючи підтвердження смерті або життя близьких, що створює ситуацію тривалої психоемоційної невизначеності. Для українського суспільства ця проблема набуває колективного характеру, коли індивідуальна травма вкорінюється в спільний досвід, формуючи феномен суспільної невизначеності. Саме тому постає нагальна потреба в науковому осмисленні психологічних механізмів адаптації до невизначеної втрати, зокрема з урахуванням гендерних аспектів реагування, які визначають особливості емоційної динаміки, копінг-стратегій та стресостійкості.

Мета дослідження – виявити та науково обґрунтувати гендерні відмінності в психологічному реагуванні на невизначену втрату в осіб, чиї близькі зникли безвісти внаслідок воєнних дій.

Досягнення поставленої мети передбачає аналіз психологічних механізмів емоційного реагування, структури адаптаційних ресурсів і специфіки поведінкових стратегій у чоловіків та жінок, які перебувають у стані невизначеної втрати.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано комплекс теоретичних та емпіричних методів, що забезпечили цілісність і глибину аналізу феномену.

Теоретичні методи: системний і порівняльний аналіз сучасних наукових концепцій травми, стресу, невизначеної втрати; узагальнення досліджень із гендерної психології, що дало змогу окреслити відмінності в когнітивно-емоційній та поведінковій регуляції чоловіків і жінок.

Емпіричні методи: для діагностики основних параметрів психоемоційного стану та механізмів подолання невизначеної втрати застосовано валідний психодіагностичний комплекс: Шкала депресії Бека (BDI) для визначення рівня депре-

сивних проявів і глибини емоційного виснаження; Шкала реактивної та особистісної тривожності Ч. Спілбергера – Ю. Ханіна (STAI) для вимірювання ситуативної та стабільної тривожності; Індикатор копінг-стратегій Д. Амірхана, для оцінки переважних способів подолання стресових ситуацій; Тест BASIC Ph (М. Lahad), для визначення провідних каналів психологічного стресоподолання (когнітивного, емоційного, соціального, духовного, фізичного, уявного); Шкала психологічного стресу PSM-25 для вимірювання загального рівня психофізіологічного напруження [2].

Методи математико-статистичної обробки: описова статистика (визначення середніх значень, частот, відсоткових розподілів); графічна інтерпретація даних для візуалізації динаміки показників.

Узгодження теоретичних й емпіричних методів дало змогу забезпечити наукову валідність дослідження гендерних особливостей психологічного реагування на невизначену втрату.

Вибірка дослідження. У дослідження включено 50 членів родин безвісти зниклих. З них 30 жінок віком від 25 до 70 років та 20 чоловіків віком від 35 до 72 років.

Результати теоретичних досліджень (засновані на працях П. Босс, Н. Бамбурак, Дж. Боулбі, Г. Джу-діт, Ю. Кабанець, Р. Нессе, Б. Неймайєр, Л. Рибик, Г. Полсон, Дж. Саймон, Д. Сало, О. Сацук, О. Турініна, Г. Шір, А. Хелашвілі, С. Хобфолл, З. Фрейд та інших) дають підставу виокремити чотири інтегровані контексти формування психологічної травми за умов невизначеної втрати: індивідуальний, сімейний, соціально-інституційний і культурно-екзистенційний [1–12]. Кожен із цих контекстів має власні механізми підтримання стресу, водночас вони перебувають у взаємній динамічній взаємодії і створюють синергетичний ефект.

На індивідуальному рівні найбільш значущими предикторами травматизації виявляються когнітивна невизначеність, порушення часової перспективи, тривожне очікування, а також феномени провини «вижившого» і «відкладеного горювання». Психічна система перебуває в стані постійного мобілізаційного напруження, оскільки не може обрати між двома моделями: «визнати смерть» чи «продовжувати чекати». Така внутрішня подвійність перетворюється не лише на емоційне переживання, а й на екзистенційне випробування, яке змінює уявлення особистості про себе, світ та майбутнє. Наслідком стає втрата базового відчуття безпеки, руйнування внутрішньої структури часу й простору, що проявляється у формуванні хронічної тривоги, депресивних тенденцій, психосоматичних розладів та феномену «виснаженої надії».

На сімейному рівні невизначена втрата виявляється через структурну нестабільність і порушення комунікативних зв'язків. Родинна рольова система «зависає» навколо відсутнього члена, який залишається психологічно присутнім загалом сімейному полі. Відсутність завершення втрати блокує перерозподіл ролей та обов'язків, ускладнює побу-

дову нових сценаріїв життя, породжує поляризацію позицій, конфлікти між тими, хто прагне рухатися далі, і тими, хто утримує надію. Особливо критичною є ситуація, коли діти змушені брати на себе роль емоційного опікуна для батьків – це підвищує ризик формування тривожних і депресивних розладів у юнацькому та підлітковому віці.

На соціально-інституційному рівні роль відіграють чинники, які можуть або підсилювати, або пом'якшувати травматичні наслідки. Юридична невизначеність статусу зниклого, відсутність узгоджених структур пошуку, бюрократичні труднощі з доступом до інформації чи соціальної підтримки створюють феномен «інституційної байдужості», який родини сприймають як знецінення їхнього болю та очікування. Дослідження О. Будз, Ю. Кабанець, О. Сацук, Д. Сало А. Хелашвілі та інших демонструють, що недостатня комунікаційна прозорість і недовіра до офіційних структур значно підсилюють соціальну ізоляцію родин безвісти зниклих [6].

На культурно-екзистенційному рівні ключову роль відіграє відсутність усталених ритуалів, які б забезпечували символічне завершення втрати. У більшості культур смерть чи втрата традиційно супроводжуються обрядами, що полегшують перехід від болю до прийняття. Родини безвісти зниклих, натомість, лишаються поза цими моделями: без поховання, без ритуального прощання, без соціального визнання. Як зазначає П. Босс, «там, де немає ритуалу, немає структури для горя» [7]. Унаслідок цього формується культурно-ритуальний вакуум, що утримує особистість у тривалій невизначеності. Водночас суспільство не має усталених моделей реагування на такі випадки, що веде до «мовчазної стигми», родини стають «невидимими» в колективному полі пам'яті. Цей дефіцит соціального визнання має не менший травмувальний вплив, ніж сама подія зникнення.

Сукупність перелічених контекстів створює замкнуту систему, у якій зовнішня невизначеність (правова, інформаційна, культурна) постійно активізує внутрішню (емоційну, когнітивну, рольову). У результаті формується хронічний континуум травми, який триває доти, доки не з'являться

механізми стабілізації: психологічної, соціальної або символічної. Цей стан уже не є просто наслідком стресу, а перетворюється на структурний компонент життя особистості, що визначає її емоційний тонус, поведінкові стратегії, соціальні зв'язки і навіть систему цінностей.

Так, узагальнення наукових підходів дає змогу розглядати феномен невизначеної втрати як багаторівневу психосоціальну систему, у якій переплітаються когнітивні, емоційні, соціальні та культурні виміри людського досвіду. Вона є не лише реакцією на відсутність близької людини, а перетворюється на тривалий стан існування в межовій реальності, що вимагає постійної психічної адаптації.

Водночас, незважаючи на значну кількість теоретичних узагальнень, емпіричних досліджень, присвячених психологічним особливостям родин безвісти зниклих, особливо в контексті воєнних дій, поки що недостатньо. Залишається відкритим питання, як саме проявляються гендерні відмінності в реагуванні на невизначену втрату, які чинники підтримують або виснажують внутрішні ресурси та які механізми допомагають зберігати відносну психологічну рівновагу в умовах пролонгованого стресу.

З метою уточнення цих аспектів нами проведено емпіричне дослідження, спрямоване на виявлення специфіки емоційних станів, копінг-стратегій та рівня стресового навантаження членів родин безвісти зниклих, а також на аналіз гендерних особливостей цих проявів (рис. 1–5). Отримані результати дали змогу не лише поглибити розуміння внутрішньої динаміки переживання невизначеної втрати, а й окреслити потенційні напрями психологічної підтримки, орієнтованої на різні типи реагування.

Як видно з наведених даних, у структурі депресивних проявів спостерігаються помітні гендерні відмінності. Помірний рівень депресії виявлено в більшості чоловіків – 45,00 %, тоді як серед жінок цей показник становить 40,00 %. Це свідчить, що саме чоловіки демонструють вищу схильність до внутрішнього напруження та когнітивного виснаження, хоча зовні частіше зберігають емоційну стриманість.

Рис. 1. Ступінь прояву депресії серед респондентів

Рис. 2. Особливості прояву тривожності серед респондентів

Рис. 3. Особливості копінг-стратегій за Д. Амірханом

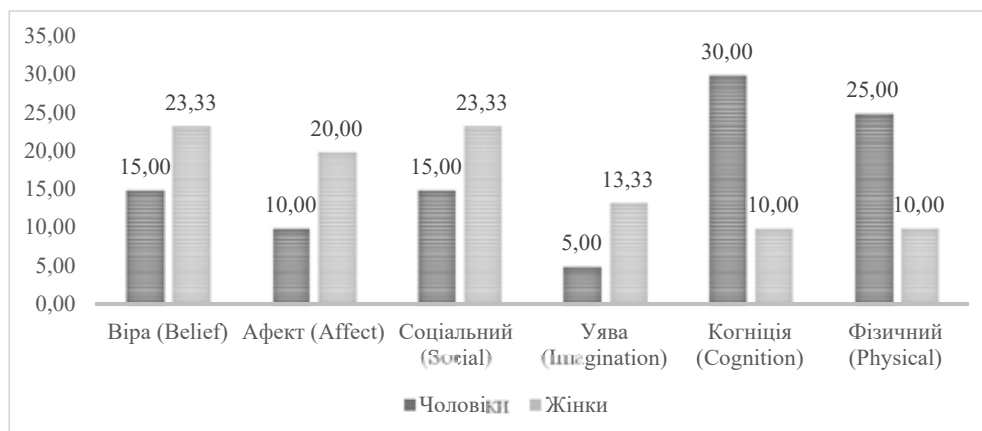

Рис. 4. Прояви особливостей стресоподолання серед респондентів

Свою чергою, жінки продемонстрували дещо більшу частку випадків важкої депресії (23,33 % проти 20,00 % у чоловіків), що може бути зумовлено глибшою емоційною залученістю в сімейний контекст втрати та більшою схильністю до рефлексивного переживання. Підвищена емоційна чутливість у поєднанні з неможливістю отримати остаточну інформацію про долю близької людини посилює афективну напругу й сприяє розвитку депресивних тенденцій.

Отже, результати засвідчують, що жінки, порівняно із чоловіками, більш схильні до глибшого емоційного проживання невизначеної втрати, тоді як чоловіки частіше виявляють депресивні реакції

у формі раціоналізованої пригніченості й психічної втоми. Така відмінність узгоджується з теоріями гендерної емоційності та підтверджує, що жінки переживають втрату через афективно-ціннісний вимір, тоді як чоловіки – через когнітивно-поведінковий.

Розглядаючи особливості прояву тривожності серед респондентів, можна сказати про наявність помітних гендерних розбіжностей у структурі тривожності серед членів родин безвісти зниклих.

Серед чоловіків переважає помірний рівень реактивної тривожності (45,00 %), що відображає мобілізаційний стан психіки у відповідь на хронічну невизначеність, а також високий рівень – у 35,00 % опитаних. Така динаміка свідчить про намагання

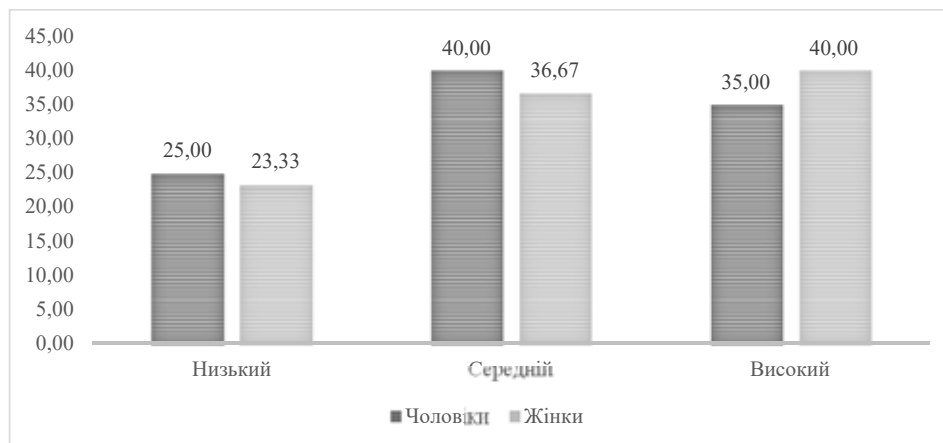

Рис. 5. Особливості психологічного стресу серед осіб, які переживають невизначену втрату

зберігати контроль над емоціями при водночас високому внутрішньому напруженні. Низький рівень тривожності зафіксовано у 20,00 % чоловіків – це може відображати використання раціональних і захисних механізмів (заперечення, відсторонення), а не реальну емоційну стабільність.

У жінок простежується дещо інший профіль: 46,67 % мають помірний рівень реактивної тривожності, а 40,00 % – високий, що демонструє значно більшу емоційну включеність у ситуацію очікування. Такий рівень тривоги в жінок є ознакою глибшої афективної залученості та постійного переживання невизначеності на емоційно-ціннісному рівні.

Щодо особистісної тривожності, то серед чоловіків помірний рівень спостерігається у 50,00 %, тоді як серед жінок – лише у 33,33 %. Водночас високий рівень особистісної тривожності виявлено в 43,33 % жінок і лише у 20,00 % чоловіків. Це свідчить, що жінки схильні до формування стійкого патерну хронічної тривожності, який не зникає навіть поза стресовими подіями, тоді як чоловіки частіше демонструють ситуативну форму тривожності.

Так, результати підтверджують, що жінки більш емоційно реагують на невизначену втрату, демонструючи підвищену особистісну та реактивну тривожність, тоді як чоловіки частіше утримують контрольовану модель переживання, що поєднує внутрішню напругу із зовнішньою стриманістю.

Результати дослідження засвідчують виразні гендерні відмінності у виборі копінг-стратегій серед членів родин безвісти зниклих.

Для чоловіків домінантною є стратегія активного вирішення проблем (55,00 %), що вказує на схильність до раціональної поведінкової активності, прагнення контролювати ситуацію та шукати практичні шляхи впливу. Такий тип копіngu є типовим для чоловічого стилю реагування, орієнтованого на дію, логіку та структурованість.

Натомість жінки частіше використовують пошук соціальної підтримки (36,67 %) і пасивне уникнення проблем (33,33 %), що відображає емоційно-комунікативний спосіб подолання стресу. Звернення

до оточення виконує стабілізувальну функцію, але в разі тривалого очікування може змінюватися уникненням і зниженням активності.

Так, жінки більш схильні до емоційно-соціального типу реагування, тоді як чоловіки – до поведінково-раціонального, що підтверджує гендерно зумовлені відмінності в стратегіях подолання невизначеної втрати.

Аналізуючи прояви особливостей стресоподолання за моделлю BASIC Ph можна підкреслити такі гендерні відмінності у виборі каналів стресоподолання. Для чоловіків провідними є когнітивний (30,00 %) та фізичний (25,00 %) канали, що свідчить про орієнтацію на логічний аналіз, раціональне осмислення ситуації та зниження напруги через активність і дію. Такий стиль відображає прагнення зберегти контроль і стабільність за допомогою розумових та поведінкових ресурсів.

Жінки частіше використовують віру (23,33 %), соціальний (23,33 %) та афективний (20,00 %) канали, що вказує на емоційно-ціннісний тип реагування, де ключову роль відіграють духовність, спілкування й вираження почуттів. Для них характерна більша емоційна відкритість і потреба в підтримці, тоді як когнітивний і фізичний ресурси проявляються меншою мірою.

Так, чоловіки долають стрес через раціональність і дію, а жінки – через емоційність, віру та взаємозв'язок із соціальним середовищем, що відображає глибоку гендерну специфіку механізмів психологічної адаптації в умовах невизначеної втрати.

Розглядаючи особливості психологічного стресу серед респондентів, можна вказати на наявність високого рівня психоемоційного напруження в обох групах із певними гендерними відмінностями.

У чоловіків переважає середній рівень стресу (40,00 %), що свідчить про збереження часткової емоційної стабільності та контроль над ситуацією, попри напруження. Високий рівень стресу виявлено в 35,00 %, що вказує на виснаження ресурсів, але при цьому вони частіше утримують зовнішню стриманість.

Жінки демонструють дещо вищі показники високого рівня стресу (40,00 %), що узгоджується з їх більшою емоційною залученістю та чутливістю до міжособистісних переживань. Середній рівень (36,67%) свідчить про стан постійної тривоги, який поєднується з утомою і потребою в підтримці.

Так, жінки переживають стрес інтенсивніше на емоційному рівні, тоді як чоловіки схильні до раціонального контролю, що маскує глибину їхнього внутрішнього напруження.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу виявити закономірності психологічного реагування членів родин безвісти зниклих осіб та визначити гендерну специфіку переживання невизначеної втрати. Отримані результати підтверджують, що така форма травматичного досвіду має пролонгований, хронічний характер, який поєднує в собі ознаки депресії, тривоги, емоційного виснаження та зниження адаптаційних ресурсів.

За шкалою депресії А. Бека, більшість учасників, як чоловіки, так і жінки, продемонстрували помірний рівень депресії, що відображає стан емоційної виснаженості через тривале очікування. Водночас жінки частіше, ніж чоловіки, виявляють високий рівень депресивних тенденцій, що пояснюється їх більшою емпатійністю та залученістю в міжособистісний контекст втрати.

Результати за методикою Спілбергера-Ханіна засвідчили, що тривожність є центральним емоційним компонентом невизначеної втрати. У жінок більш виражена особистісна тривожність, що свідчить про глибшу внутрішню нестабільність, тоді як у чоловіків переважає помірна реактивна тривога, яка підтримує функціональність у повсякденній діяльності.

Дослідження копінг-стратегій (за Д. Амірханом) підтвердило наявність гендерного розмежування в способах подолання стресу: чоловіки орієнтуються на активне вирішення проблем і прагнення контролю, тоді як жінки – на пошук соціальної підтримки або емоційне уникнення. Це вказує на відмінності у фокусі психологічної адаптації: зовнішньодієвий тип у чоловіків і внутрішньоемоційний у жінок.

За моделлю BASIC Ph у чоловіків домінують когнітивний (30,00 %) та фізичний (25,00 %) канали подолання, що відображає схильність до раціонального аналізу й дії. У жінок переважають віра, соціальний контакт та афект, тобто ресурси емоційно-духовної підтримки. Так, чоловіки зберігають стійкість через логіку та діяльність, а жінки – через віру, зв'язки й емпатію.

За результатами шкали психологічного стресу (PSM-25) більшість респондентів мають середній або високий рівень психоемоційного напруження, що підтверджує стан тривалого дистресу. У жінок показники високого рівня стресу є дещо вищими, що корелює з їх емоційною включеністю в переживання втрати.

Узагальнюючи результати, можна стверджувати, що невизначена втрата формує особливий тип хронічного психоемоційного стану, для якого характерні: стійка тривожність і депресивні тенденції; поєднання когнітивного виснаження з емоційною лабільністю;

часткове виснаження копінг-ресурсів; гендерно зумовлені відмінності в стратегіях реагування.

Отримані дані допомагають визначити, що жінки більш схильні до емоційно-соціального способу подолання, тоді як чоловіки – до когнітивно-поведінкового. Це вимагає диференційованого підходу в організації психологічної допомоги родинам безвісти зниклих, орієнтованого на розвиток толерантності до невизначеності, стабілізацію емоційного стану та формування нових життєвих смислів.

Так, результати дослідження підтверджують гіпотезу про те, що невизначена втрата є не подієвою, а тривалою психологічною реальністю, яка потребує довготривалої, комплексної та гендерно чутливої психосоціальної підтримки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бамбурак Н.М., Гуцман М.С. Динаміка суб'єктивного проживання стресу особистістю. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2017. Вип. 1. С. 143–151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvidu_2017_1_18.
2. Зливков В.Л., Лукомська С.О., Федан О.В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ : Педагогічна думка, 2016. 219 с.
3. Рибик Л. Теорія горя: сторічна історія розвитку. *Disaster and crisis psychology problems*. 2023. № 2(6). Р. 191–206
4. Турніна О.Л. Психологія травмуючих ситуацій : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : ДП Вид. дім Персонал, 2017. 160 с.
5. Хелашвілі А., Будз О., Кабанець Ю., Сацук О., Сало Д. Дослідження досвіду та потреб родин зниклих безвісти військових Дослідницький звіт. Київ : Cedoss, 2024. 59 с.
6. Хелашвілі А., Будз О., Кабанець Ю., Сацук О., Сало Д. Дослідження досвіду та потреб родин зниклих безвісти військових Дослідницький звіт. Київ : Cedoss, 2024. 59 с.
7. Boss P., Yeats J. Ambiguous Loss and Its Effects on Families: Theoretical and Clinical Implications. *Family Process*. 2014. Vol. 53 (3). P. 285–301. <https://doi.org/10.1111/J.1545-5300.2002.40102000014.X>
8. Bowlby J. Attachment. *Attachment and Loss* 1999. Vol. 1 (2nd ed.). New York : Basic Books. ISBN 0-465-00543-8.
9. Freud S. Mourning and melancholia. In: Strachy TJ, editor. The standard edition of the complete works of Sigmund Freud, 1953–1974. Vol. 14. London: Hogarth Press; 1917. P. 243–258.
10. ICRC (International Committee of the Red Cross). Support for Families of Missing Persons. Geneva : ICRC, 2021. 54 p.
11. Neimeyer R.A. Meaning Reconstruction in the Wake of Loss. *Death Studies*. 2016. Vol. 40 (9). P. 558–566. <https://doi.org/10.1080/07481187.2016.1188868>.
12. Nesse M.N. 2000. Is grief really maladaptive? Book review: the nature of grief: the evolution and psychology of reactions to loss; John Archer, London: Routledge, 1999. 317 p.

Стаття надійшла у редакцію: 16.10.2025

Стаття прийнята: 04.11.2025

Опубліковано: 22.12.2025